

A concept «Professional readiness» and its structural components are exposed in the article, the article analyses basic psychological and pedagogical conditions of forming of professional readiness of future social pedagogue for effective practical work with military servicemen and their families.

УДК 378.14:37.011.31

Перець О.М.

Рівненський державний
гуманітарний університет

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Стаття присвячена висвітленню проблеми формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у процесі фахової підготовки, обґрунтовано компоненти професійної компетентності, розкрито педагогічні умови, засоби її ефективного формування.

Процес формування компетентного спеціаліста є однією з важливих проблем педагогіки.

Актуальність формування професійної компетентності у студентів педагогічних вищих закладів освіти в сучасних умовах обумовлюється соціально-економічними реформами, що мають місце в Україні і потребують підготовки компетентних фахівців, входженням України в європейський простір, переходом на багаторівневу систему освіти. У зв'язку з цим підвищується рівень вимог суспільства до фахівця, виникає необхідність висококваліфікованих педагогічних кадрів, здатних підготувати підрастаюче покоління до життя в сучасному суспільстві.

Таким чином, **мета дослідження** полягає у виявленні та використанні чинників, які зумовлюють підвищення рівня професійної компетентності сучасного вчителя, конкурентноспроможного на ринку праці в процесі фахової підготовки.

Аналіз психолого-педагогічної та соціальної літератури свідчить, що вчені приділяють велику увагу розробці вимог до учительської професії (Ф.Гоноболін, В.Сластьонін); умінням і якостям, необхідним майбутньому учителеві (А.Маркова); розробленню професіограми (В.Сластьонін); моделі діяльності учителя (Н.Кузьміна); розвитку професійної компетентності педагогів у системі методичної роботи на рівні навчального закладу (М.Кравцов, В.Олійник, В.Пекельна, Л.Шевчук та інші). Проблема розвитку професійної компетентності у самоосвітній роботі отримала відображення у працях У.Архіпової, В.Козакова, Я.Коломінського, М.Скаткіна, Р.Скульського та ін. Питання розвитку професійної компетентності педагогів у процесі підготовки розкрили А.Вербицький, А.Даринський, В.Кучинський,

В.Максимова, М.Нечаєв, А.Нікуліна, В.Ушаков, С.С. Вітвицька, А.А. Дубасенюк, М.В. Левківський, Н.Ф. Босак, Н.М. Веніг, Л.П. Голованчук, Ю.В. Головач, І.П. Дроздова, Н.Б. Завіниченко, О.О. Коломінова, О.Б. Мамчич, О.І. Мармаза, Г.М. Марченко, А.Д. Онкович, О.П. Петращук, О.І. Селіванова, В.М. Топалова, Л.І. Шевчук, І.П. Ящук та ін.

Основу професійної підготовки вчителя нового покоління, на думку більшості вчених, становить оволодіння фундаментальними професійними знаннями, а саме теоретико-методичними знаннями у галузі гуманітарних, світоглядних, власне професійних наук, оптимальним обсягом ідей, цінностей, уявлень, універсальними способами пізнання і практичної діяльності. Фундаментальні знання спрямовані на перебудову структури і змісту наукового знання, встановлення таких зв'язків між навчальними дисциплінами, які дозволять формувати у майбутніх спеціалістів цілісне уявлення про педагогічну діяльність і підвищують ступінь застосування знань, активне їх використання в практичній діяльності.

Аналіз загальнотеоретичних підходів до розуміння категорії «професійна компетентність» дозволяє охарактеризувати дане поняття, розкрити його зміст через структуру компонентів, необхідних для успішного здійснення педагогічної діяльності з урахуванням специфіки викладання в початкових класах. Специфіку компетентності вчителя початкових класів обумовлюють цілі і завдання виховання та навчання, створення умов для розвитку особистості дитини, вікові особливості школярів, зміна сучасної парадигми освіти та ін.

Основними компонентами професійної компетентності фахівця, які необхідно формувати у студента педагогічного вищого навчального закладу, визначені:

1. Знання – в більшості – логічна інформація про навколишній і внутрішній світ людини, зафіксована в її свідомості.

2. Вміння – психічні утворення, які полягають у засвоєнні людиною способів і навиків діяльності.

3. Навички – дії, сформовані в процесі повторення і доведення до автоматизму.

4. Професійна позиція – система сформованих установок і орієнтацій, відношення і оцінок внутрішнього і навколишнього досвіду, реальності і перспектив, а також домагань, які визначають характер дій, поведінки. Процес формування професійної позиції базується на спрямованості особистості.

5. Індивідуально-психологічні особливості людини – поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, які визначають індивідуальність, стиль діяльності, поведінки і виявляються в якостях особистості.

6. Акмеологічні варіанти – внутрішні збудники, які обумовлюють потребу в саморозвитку, творчості та самовдосконалення [2].

Професійна компетентність учителя початкових класів – це система взаємопов'язаних сфер (мотиваційно-ціннісна, змістова, операційно-діяльнісна, особистісна та рефлексивна) [3].

Мотиваційно-ціннісний компонент визначає мету професійної підготовки вчителя, мотиви, потреби, а також регламентує спрямованість цього процесу.

Для формування професійної компетентності студентам ВНЗ необхідно усвідомлювати значущість своєї майбутньої професійної діяльності. Це сприятиме розвитку мотивації навчання, оволодінню основами педагогічної майстерності, професіоналізму, прагненню до професійної самоосвіти й самовдосконалення. Сучасний вчитель в процесі професійної підготовки засвоює унікальні ціннісні орієнтації і стає носієм духовно-морального начала, що відрізняє його як особистість і фахівця від інших суб'єктів і представників інших професійних груп.

Другим компонентом, який ми виділяємо у складі професійної компетентності вчителя початкових класів, є змістовий компонент. Він містить такі первинні значення компетентності, як обізнаність, оволодіння знаннями і досвідом, становить систему набутих у ВНЗ знань з урахуванням їх широти, глибини, обсягу, стилю мислення, норм педагогічної професії, соціальних функцій педагога.

Оволодіння студентом програмним і додатковим матеріалом підвищує його ерудицію, проінформованість у різних сферах освіти, сприяє становленню його як компетентного спеціаліста, професіонала у своїй справі. Таким чином, основу змістового компонента професійної компетентності вчителя початкових класів становить набутий синтез знань (психолого-педагогічних, методичних, загальноосвітніх, інформаційно-технологічних).

В основу вчительської діяльності покладено такі дії: як вчити, пояснювати, передавати, переконувати та інше, тому структуру третього компонента професійної компетентності вчителя початкових класів – операційно-діяльнісного – мають складати уміння вчителя навчати дітей свого предмета. Тому вже під час підготовки майбутнього вчителя початкових класів в університеті необхідно сформувати цілу низку умінь, навичок творчої педагогічної діяльності вчителя, які трансформуються з потенційного в реальний, діяльнісний стан і функціонують у вигляді способів діяльності, що необхідні вчителю для проектування власних технологій навчання і виховання дітей.

Водночас, професіоналізм учителя залежить і від його особистісних якостей та здібностей, які визначають його індивідуальний стиль викладання предмета, характер стосунків з дітьми, колегами. На наш погляд, це особливо важливо для вчителя початкових класів, який працює з дітьми молодшого шкільного віку і є для них наставником, вихователем, взірцем. Тому він має володіти такими якостями, які б стимулювали дітей до навчання, викликали інтерес і бажання пізнати нове.

З огляду на зазначене вище, вважаємо за необхідне виділити особистісний компонент професійної компетентності вчителя початкових класів, який є особистісною характеристикою професійних, загальнолюдських якостей та здібностей учителя. Професійно значущі особистісні якості майбутнього вчителя початкових класів є системоутворюючим елементом компетентності, тому їх розвиток виступає вузловим моментом, важливою умовою формування і підвищення професійної компетентності вчителя. Сучасному вчителю початкових класів, насамперед, мають бути притаманні такі професійно-значущі якості як любов до дітей і закоханість у свій фох,

справедливість, доброта, альтруїзм, відданість народові, глибока людяність, висока інтелігентність, внутрішня культура, моральна чистота, осмислена віра в Бога, почуття національної та людської гідності, естетичне чуття, мобільність, здатність до співпраці, комунікабельність тощо.

Зміст цілемотиваційного, змістового, операційно-діяльнісного, особистісного компонентів у складі професійної компетентності вчителя знаходить своє відображення у контрольній діяльності, яка становить основу рефлексивного компонента [3]. Тому майбутній вчитель, наш студент, повинен уміти свідомо контролювати результати своєї діяльності і рівень власного розвитку, особистого руху: сформованість таких важливих якостей, як реактивність, ініціативність, націленість на співпрацю, співтворчість, впевненість у собі, схильність до самоаналізу, здатність до імпровізації, передбачення, творчого уявлення, а також професійно-значущих знань, умінь, навичок.

Сучасний студент, майбутній вчитель початкових класів повинен відчувати прагнення і потребу усвідомити свою професійну і особистісну сутність, готовність до професійного самовдосконалення. Процес його професійної підготовки має здійснюватись індивідуально. Студент педагогічного вузу повинен обрати індивідуально прийнятну стратегію і тактику професійної діяльності, прийнятні педагогічні технології. Розуміння майбутнім вчителем своєї індивідуальної сутності, потреба мати свій власний стиль професійної діяльності і бути на передових рубежах науки, конкурентноздатним у сучасних соціально-економічних умовах змушує шукати оптимальні педагогічні технології для його підготовки.

На базі педагогічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету була проведена дослідницька робота щодо формування професійної підготовки майбутніх вчителів у процесі навчально-виховної роботи факультету. Ми ознайомилися з планом роботи факультету, переліком навчальних дисциплін, які читаються студентам протягом п'яти років навчання і виявили, що одним з потужних засобів, які відіграють важливу роль у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів є наступні предмети: педагогіка (загальна педагогіка, історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки, дидактика, теорія та методика виховання, школознавство), загальна психологія, вікова педагогічна психологія, методика психолого-педагогічного вивчення учня, основи педагогічної майстерності, етнопедагогіка, особистісно-орієнтоване виховання, етнографія дитинства, педагогічна практика та ін.

Складність набуття фахових знань у системі професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів полягає в тому, що вони формуються на декількох рівнях:

- *методологічному* — знання загальнофілософських закономірностей, особливостей суспільної детермінації сучасних освітніх цілей, вимог до сучасного вчителя, норм педагогічної професії та ін.;
- *теоретичному* — знання законів, принципів, правил педагогіки, психології; психологічних закономірностей розвитку особистості молодшого школяра; принципів гуманістичної педагогіки;

- *особистісному* — мотивація педагогічної діяльності на гуманістичних засадах, вияв моральних якостей, ціннісних орієнтацій особистості;
- *методичному* — проектування та конструювання навчально-виховного процесу на засадах особистісно-орієнтованого підходу до молодшого школяра;
- *технологічному* — знання методів і прийомів навчання та виховання; суті демократичного стилю управління пізнавальною діяльністю школярів; обізнаність з методиками, інноваційними технологіями.

Рівень сформованості професійної компетентності випускника має визначатися у принципах його професійної поведінки щодо численних об'єктів діяльності. Це стосується системи його ставлення до: своєї праці; учня; колективу учнів; батьків; колег; самого себе; керівництва школи; діяльності суспільства.

Випускник вищого педагогічного закладу не може одразу виявити вищий рівень компетентності, однак повинен визнавати гуманістичні цінності, основи педагогічної професії, володіти засобами, які б допомогли йому вдосконалюватися професійно.

Отже, вихідними положеннями аналізу змісту вищої професійно-педагогічної освіти, підготовки майбутнього вчителя початкових класів є:

- виявлення фахової насиченості змісту освіти;
- визначення дисциплін, що спрямовані на формування професійної компетентності майбутнього вчителя в основних структурних циклах педагогічної освіти;
- особистісно-орієнтована спрямованість змісту навчальних дисциплін;
- наявність у навчальних планах спецкурсів, які частково торкаються проблеми педагогічної професії на теоретичному й практичному рівнях;
- взаємозв'язок дисциплін структурних циклів педагогічної освіти на основі дотримання дидактичних принципів послідовності, системності, цілісності, інтеграції і диференціації.

Для успішного формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у вищому навчальному закладі необхідно виділити ряд умов:

▪ Ціннісно-змістове самовизначення студентів по відношенню до професійно-педагогічної діяльності. Мотивація навчальної діяльності виступає однією з важливих умов формування професійної компетентності, оскільки мотивація на навчання, усвідомлення і цілеспрямованість діяльності студента в сукупності визначають суть його навчально-пізнавальної і майбутньої професійно-педагогічної діяльності.

▪ Динамічний професійний розвиток студента в контексті задоволення його ведучих особистісних потреб з моменту вступу в педагогічний вищий навчальний заклад через стадію самостійного і усвідомленого прийняття професії до творчої самореалізації особистості.

▪ Врахування цілей сучасної школи чи інших педагогічних систем і загальних тенденцій їх розвитку у змісті психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців. Ця умова реалізується через зміст навчальних дисциплін, тематику курсових і дипломних робіт, а також зміст педагогічних, виробничих і методичних практик.

▪ Врахування в змісті і методиках викладання психолого-педагогічних дисциплін тенденцій розвитку наук, які забезпечують розвиток педагогічних систем.

▪ Творча взаємодія викладачів і студентів у навчально-виховному процесі.

▪ Орієнтація майбутнього вчителя на самооцінку професійної компетентності – вміння оцінювати свої можливості. Сучасній школі необхідні педагоги, які здатні самотійно оцінювати свою навчально-виховну діяльність. В.В.Баркасі зазначає, що самооцінка посідає важливе місце в організації результативного управління своєю поведінкою. Адекватне або неадекватне ставлення до себе веде або до гармонійності духу, що забезпечує розумну впевненість в собі, або веде до постійного конфлікту. Занижена самооцінка характеризує особистість як критичну, замкнуту, невпевнену в своїх силах, як таку, що не знає власних позитивних якостей, фіксує увагу на своїх недоліках, має труднощі в спілкуванні, бо вважає себе нецікавою для інших. Така людина боїться контактів з людьми. Адекватна самооцінка свідчить про особистість, яка впевнена в своїх силах, знає свої позитивні й негативні сторони, розуміє, над чим їй необхідно працювати, щоб бути професійно компетентною. Крім того, адекватна самооцінка створює сприятливі умови для професійного самовдосконалення, сприяє його результативності, підтримує мотиви роботи особистості над формуванням своїх професійно-значущих якостей та професійної компетентності в цілому. Загальновідомо, що тільки порівнюючи себе з іншими, вчитель здатний до саморозвитку. Відтак, самооцінка визначає мотиваційно-ціннісну сферу особистості, є стимулом для досягнення успіху в трудовій діяльності [1].

▪ Використання нових інформаційних технологій навчання на заняттях з дисциплін циклу професійної та практичної підготовки. В наш час розширюється процес інформатизації суспільства, тобто збільшується використання інформаційної техніки для виробництва, переробки, зберігання та розповсюдження інформації і особливо знань. На думку В.В.Баркасі сучасний учитель, як учасник процесу інформатизації, повинен володіти всіма необхідними знаннями й вміннями при застосуванні нових інформаційних технологій в процесі навчання, вміти використовувати їх у своїй професійній діяльності. Це дозволить підняти процес навчання на якісно новий рівень, коли в школі будуть працювати інформаційно грамотні, високо компетентні вчителі, здатні ефективно організувати навчальний процес із врахуванням сучасних засобів навчання. Тому головною метою застосування нових інформаційних технологій навчання є підготовка студентів до самотійної роботи з вдосконалення сформованої в педагогічному ВНЗ професійної компетентності, що, в свою чергу, веде до ефективної педагогічної діяльності в умовах сучасної школи [1].

▪ Впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу (КМСОНП). Запровадження КМСОНП є важливим фактором для стимулювання ефективної роботи викладача і студента, збільшення часу їх безпосереднього індивідуального спілкування в процесі навчання. Основним змістом підготовки майбутнього фахівця має стати комплексне удосконалення професійної майстерності, творчості та компетентності через опанування

інтерактивними технологіями та інноваційними видами діяльності в умовах кредитно-модульної системи вищого навчального закладу. Процес навчання із впровадженням кредитно-модульної технології спрямований на розвиток мотивації досягнення, а також професійної самосвідомості студентів.

Основними ознаками кредитно-модульної технології навчання є:

- засвоєння навчального матеріалу блоками (модулями);
- індивідуалізація процесу навчання;
- рівномірна робота студентів протягом семестру;
- підвищення об'єктивності оцінювання знань, умінь і навичок;
- впровадження тестового контролю перевірки знань студентів (поточні, підсумкові тестові завдання, тести для самоконтролю);
- вчасна корекція навчальної діяльності;
- стимулювання систематичної навчальної праці студентів;
- активізація самостійної пізнавальної діяльності;
- залучення студентів до наукової роботи;
- підвищення відповідальності студентів за результати своєї праці;
- впровадження індивідуального навчального плану;
- виховання особистості компетентного фахівця тощо.

Пріоритетними є методи навчання, які базуються на демократичному стилі взаємодії учасників навчального процесу. Дані методи спрямовані на самостійне вирішення проблеми, сприяють розвитку мислення, ініціативи та творчості. До них відносяться рольові та ділові ігри, майстер-класи, ситуаційні вправи, диспути, бесіди, лекції, семінари, консультації, індивідуальні заняття, круглі столи, тренінги, тести тощо. Зокрема, тестовий контроль є доволі об'єктивним засобом виявлення досягнень студентів. Він дає змогу перевірити більший обсяг навчального матеріалу, причому зменшує тривожність студентів, підвищує їхню уважність та відповідає таким вимогам, як: валідність, надійність, об'єктивність, точність.

Висновок. Серед засобів реалізації процесу формування професійної компетентності в майбутніх учителів початкових класів необхідно виокремити:

- спецкурс «Основи формування професійної компетентності в майбутніх учителів початкових класів»,
- інтерактивні та кооперативні форми навчання,
- педагогічна практика у школі тощо.

Застосування зазначених умов та засобів реалізації покликане сприяти процесу формування професійної компетентності у майбутніх учителів початкових класів. **У подальшому** планується перевірити та удосконалити засоби професійної підготовки учителів початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баркасі В.В. Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04. –Одеса, 2004. – 252с.
2. Гура О.І. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності: Навч. посіб. для студентів ВНЗ. – К., 2005.

3. Калінін В.О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04. – Житомир, 2005. – 173с.

Перец О.Н. Условия формирования профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов в процессе специальной подготовки.

Статья посвящена освещению проблемы формирования профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов в процессе специальной подготовки; обосновано компоненты профессиональной компетентности, раскрыто условия, средства ее эффективного формирования.

Perets O. The conditions of forming of professional competence of future teacher of initial classes.

The article is devoted to illumination of problem of forming of professional competence of future teacher of initial classes in the process of professional preparing, it is motivated the components of professional competence, it is opened the pedagogical conditions, means of its effective forming.

УДК 376.5 + 37.018.2

Попов М.А.

Слов'янський державний
педагогічний університет

УМОВИ КОРЕКЦІЇ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ВІДХИЛЕНЬ У ПОВЕДІНЦІ ВАЖКОВИХОВУВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Автором статті теоретично обґрунтовано поняття „проступок”, „правопорушення”, „злочин”; здійснено аналіз причин появи дітей із антисоціальною поведінкою; отримано конкретний емпіричний матеріал, що є підґрунтям для визначення провідних умов корекції та профілактики відхилень у поведінці важковиховуваних старшокласників.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Турбота про виховання дітей і підлітків – одне з найголовніших завдань будь-якої держави, тому що підростаюче покоління – це її майбутнє. Яким буде це майбутнє – залежить від стану здоров'я, моральних якостей, ставлення сучасних дітей та молоді до держави, народу.

У педагогічній практиці вчителям часто доводиться зустрічатися з такими негативними явищами, як спад інтересу підростаючого покоління до навчання та школи, грубе порушеннями учнями дисципліни, бродяжництво, жебракування, різні асоціальні вчинки, правопорушення, а іноді навіть серйозні злочини в учнівському середовищі.

В останні роки значно ускладнилась криміногенна ситуація в Україні,